

4^η ημερ 22 Σεπτεμβρίου 1988

Αγαπητή Κίβρα,

- Δες μήπως το υδρίτιο που φαν έβγαλες για παρασκευασία.
- Έχω συντάξει διάφορα πράγματα πάνω στο δικό σου υδρίτιο
- Νομίζω ότι χρειάζονται δύο αντίστοιχα παρασκευασίες ή εναλλακτικές υατρωτικές, για να Τεχνολογία που να επιδράει πιο ελάχιστα στην ουσιαστική και υαυμική ζωή, όπως και για τις υαυμικές και ποζιολογικές παρασκευασίες των υαυμικών πιεστών που βρήκαμε με χυμούς φρούτων.
- Ο υαυμικός με αλάτι είναι ήπιος ή βαρύτερος;
- Όταν διαβόηται χρειάζεται νομίζω να υαυμικά υαυμικά υαυμικά.

Καλά προεξέ με χαρμάνο υαυμικό χυμό σε ένα με
το υαυμικό.

Με αγάπη

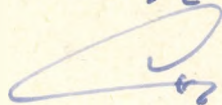
Α. Παππά

Αθήνα 13.12.1988

Αγαπητέ Δημήτρη,

Πρόκειται για το σχέδιο ενός άρθρου που θα αποτελέσει και βάση μιάς διάλεξης. Σε παρακαλώ για τις παρατηρήσεις και τα σχόλιά σου, αν γίνεται μέχρι το τέλος του μήνα.

Με αγάπη

Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός της ελληνικής κοινωνίας.

Μεταϊδεολογία ή κριτικός ορθολογισμός.
του Κώστα Σημίτη.

Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός είναι όροι που χρησιμοποιούνται από όλα τα πολιτικά κόμματα για να χαρακτηρίσουν τους στόχους τους και να ασκήσουν κριτική στους στόχους των υπολοίπων. Η κοινή χρήση τους κατέστησε όμως ασαφείς και κοινότυπους. Χωρίς περιεχόμενο συντέλουν στη γενική σύγχυση. Η ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός παραμένουν παρ'όλα αυτά επιταγές για την ελληνική κοινωνία. Πρέπει να ξεπεράσουμε γι'αυτό τα προπαγανδιστικά νεβελώματα και να προσδιορίσουμε τί ακριβώς είναι επιβεβλημένο να γίνει. (α)λ. 1984

Η ανάπτυξη

Η παραγωγική δομή μιας οικονομίας προσδιορίζεται αποφασιστικά από τον καταμερισμό των παραγωγικών πόρων μεταξύ των επενδύσεων από τη μιά πλευρά και της κατανάλωσης από την άλλη. Ο λόγος πόρων στην επένδυση ως προς τους πόρους στην κατανάλωση είναι καθοριστικής σημασίας για την αύξηση της παραγωγικότητας και την ανάπτυξη των παραγωγικών ικανοτήτων της κοινωνίας. Όσο πιο μεγάλος είναι ο παραπάνω λόγος, που εκφράζει την αναπτυξιακή ροπή, τόσο πιο ευνοϊκή είναι η παραγωγική δομή της οικονομίας για την αύξηση της παραγωγικότητας και τόσο πιο ταχύρυθμη γίνεται η ανάπτυξη.

Ενώ τα παραπάνω είναι λίγο ως πολύ δεκτά η εξειδίκευση της ενδεδειγμένης αναπτυξιακής πολιτικής παρουσιάζει ^{απώλειες} δυσκολίες. Σε τούτο ^{αυτό} συντελούν πολλές λανθασμένες αντιλήψεις. Μία για παράδειγμα εκτιμά την αναπτυξιακή προσπάθεια με ποσοτικούς δείκτες και θεωρεί ανάπτυξη τη μεγέθυνση της δαπάνης και τον πολλαπλασιασμό των έργων. Κάθε έργο δεν συμβάλει όμως οπωσδήποτε στην ανάπτυξη. Ένα έργο μπορεί μάλιστα να την καθυστερεί. Η αναπτυξιακή αποτελεσματικότητα χορηγήσεων στους δήμους και τις κοινότητες για πλακοστρώσεις είναι πολύ μικρότερη εκείνης που ~~α~~ έχουν ενισχύσεις σε συνεταιρισμούς για εγκαταστάσεις επεξεργασίας και αποθήκευσης της παραγωγής. Το κόστος δύο δρόμων μπορεί να είναι το ίδιο αλλά το κοινωνικό όφελος από την κατασκευή τους τελείως διαφορετικό.

Τα έργα πρέπει να συνοδεύονται από αναλύσεις κόστους-οφέλους και να εντάσσονται σε μιά ιεράρχηση σύμφωνη με τις σκοπιμότητες της γενικότερης οικονομικής πολιτικής. Ας μή ξεχνάμε ότι ένα από

τα σημαντικότερα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας είναι τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα, ελλείμματα που οφείλονται μερικά και στη νοοτροπία του πολλαπλασιασμού έργων χωρίς έλεγχο της αποδοτικότητάς τους. Γι' αυτό τα μοντέλα που προβλέπουν τη λύση των σημερινών προβλημάτων με την ριζική αύξηση των δημοσίων δαπανών μόνο στη χειροτέρευση της γενικής οικονομικής κατάστασης θα οδηγήσουν και αντιστρατεύονται κατά άμεσο τρόπο την ανάπτυξη. Ο όρος παραγωγικές δαπάνες ο οποίος χρησιμοποιείται για να τονίσει την ανάγκη μιας δαπάνης καλύπτει πολλές φορές πολλά περιττά ή δευτερεύοντα από εξοπλισμούς μέχρι επιδοτήσεις της κατανάλωσης.

Ο σχεδιασμός Προγραμματισμού

Η ανάπτυξη συνδυάζεται στην προοδευτική προώθηση με την ανάγκη του σχεδιασμού. Πολλοί μάλιστα έχουν φανταστεί ένα προγραμματισμό που ξεκινά από τοπικές επιτροπές ή την τοπική αυτοδιοίκηση και φτάνει μέχρι την κεντρική κυβέρνηση. Η πυραμίδα αυτή του προγραμματισμού θα εξασφαλίσει υποτίθεται την ένταξη του συνόλου των αναγκών σε ένα ιεραρχημένο σχέδιο. Ένας τέτοιος προγραμματισμός είναι ακόμη για τη χώρα μας ανέφικτος. Η μέχρι σήμερα πρακτική έδειξε ότι συναντά δύο σημαντικά εμπόδια. Το πρώτο είναι η έλλειψη της συναίσθησης ότι όταν προγραμματίζουμε δεν καταγράφουμε απλώς ανάγκες αλλά και επιλέγουμε ποιές θα ικανοποιήσουμε και με ποιά σειρά. Αφθονούν τα πενταετή προγράμματα. Από τους υπεύθυνους της Ολυμπιακής Αεροπλοΐας μέχρι τους γενικούς γραμματείς των διοικητικών περιφερειών όλοι αισθάνονται την ανάγκη να εξαγγείλουν πενταετή ή πολυετή προγράμματα. Στα προγράμματα αυτά λείπει όμως το βασικότερο στοιχείο. Δεν προσδιορίζεται το ύψος των πράγματι διαθέσιμων πόρων και δεν εντάσσονται τα προτεινόμενα έργα σε μια ευρύτερη ιεράρχηση με βάση την ανάλυση κόστους-οφέλους. Ένα μέρος των προτεινόμενων έργων δεν πρόκειται ποτέ να πραγματοποιηθεί γιατί δεν θα υπάρχουν πόροι ούτε σήμερα ούτε αύριο. Τέτοια προγράμματα όσο χρήσιμα και αν είναι γιατί συντελούν σε διευκρίνιση θεμάτων και εντοπισμό αναγκών άλλο τόσο καλλιεργούν ψευδαισθήσεις, αναμονές και τέλος απογοητεύσεις. Το δεύτερο εμπόδιο είναι απόρροια του γεγονότος ότι η ελληνική οικονομία είναι οικονομία αγοράς ένταχμένη στη διεθνή οικονομία. Σε μία οικονομία αγοράς τόσο ιδιώτες ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής όσο και οι κοινωνικοί φορείς δεν μπορούν να εξαναγκασθούν σε επενδύσεις και σε δραστηριότητες που δεν επιθυμούν. Μπορούν να παρακινηθούν σ' αυτές με κίνητρα. Ο σχεδιασμός ως έκ τούτου δεν μπορεί να διαγράψει με βεβαιότητα τη δράση του μη δημοσίου τομέα της οικονομίας. Μπορεί να έχει μόνο ενδεικτικό χαρακτήρα. Η αβεβαιότητα της αποτελεσματικότητάς του επιτείνεται από το ότι οι μακροοικονομικές εξελίξεις του διεθνούς περιβάλλοντος μπορούν να

✓ Περιορισμένη

Απελευθέρωση

αποδεχθούν αρκετά διαφορετικές από εκείνες στις οποίες είχαν βασισθεί οι σχεδιαστές. Ο σχεδιασμός είναι αναγκαίος αλλά δεν αποτελεί για την ανάπτυξη πανάκεια. Μπορεί να γίνει με τη βοήθεια των εργαζομένων και να προσφέρει στην ανάπτυξη της χώρας.

Ως "αναπτυξιακή" προβάλλεται συχνά η επέκταση της κρατικής δραστηριότητας. Η συνταγή διατυπώνεται υπό μορφή ερωτημάτων όπως: γιατί το κράτος δεν κοινωνικοποιεί τις μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις, γιατί δεν επεκτείνει τις δραστηριότητές του και αφήνει ιδιώτες να επενδύουν γιατί γενικά δεν συρρικνώνει την ιδιωτική δραστηριότητα και δεν αναπτύσσει τη δημόσια, μόνη που μπορεί να εγγυηθεί γρήγορη και δίκαιη ανάπτυξη. Το σημερινό κράτος και η κοινωνία η οποία το στηρίζει αποφεύχουν την εξέλιξη του ταξικού ανταγωνισμού σε ταξική σύρραξη με παραβάσεις που συντηρούν την καπιταλιστική αναπτυξιακή δυναμική. Η δυναμική αυτή εξασφαλίζει τόσο τα κέρδη και τις επενδύσεις των κεφαλαιούχων όσο και ένα πλεόνασμα που διατίθεται για την αποζημίωση και βελτίωση της θέσης των εργαζομένων σύμφωνα με κριτήρια που διαμορφώνονται μέσα από τις πολιτικές διαδικασίες. Αν θιγεί το σχήμα αυτό και επιδιωχθεί η διανομή κοινωνικών αποζημιώσεων όχι από το καπιταλιστικά παραγόμενο πλεόνασμα αλλά από τα περιουσιακά στοιχεία των κεφαλαιούχων και μάλιστα σε έκταση που αμφισβητεί τη νομιμότητα του συστήματος, το σύστημα θα πάψει να λειτουργεί. Οι δραστηριότητες του παρεμβατικού κράτους έχουν ένα σαφές όριο. Δεν μπορούν να θίξουν, ούτε τη διαδικασία αναπαραγωγής του κεφαλαίου ούτε τις βασικές αρχές του ιδιοκτησιακού καθεστώτος και της συνακόλουθης εξουσίας της λήψης των αποφάσεων για τις επενδύσεις.

Η ανάπτυξη δεν είναι μόνον οικονομική

Ανάπτυξη δεν είναι μόνο οικονομική μεγένθυση. Ανάπτυξη συντελείται και μέσα από εξέλιξη στο πολιτικό-θεσμικό σύστημα, στο κοινωνικό περιβάλλον, στο περιβάλλον ζωής. Γιατί η κοινωνική εξέλιξη δεν προσδιορίζεται μόνο από μεταβολές στην οικονομία, στις παραγωγικές σχέσεις. Προσδιορίζεται και από μεταβολές σε άλλα στοιχεία όπως στους θεσμούς, στην επικοινωνία, στις γνώσεις, στην πολιτική συνείδηση, στην αντίληψη των ατόμων για τον τρόπο ζωής τους και τους κανόνες συμβίωσης όπως εκφράζονται από τα ήθη, την ηθική ή το δίκαιο.

Μεταβολές στις παραγωγικές σχέσεις ή οικονομική μεγένθυση, οι οποίες δεν είναι συναρτημένες με πρόοδο στο πολιτικό-θεσμικό επίπεδο και στο πολιτισμικό-κοινωνικό περιβάλλον δεν εξασφαλίζουν την μετάβαση της κοινωνίας σε πιο εξελιγμένες μορφές οργάνωσης. Η εξέλιξη σε ένα τομέα όσο δεν βρίσκει στηρίγματα στους υπόλοιπους τομείς κοινωνικής οργάνωσης και δραστηριότητας μένει ανολοκλήρωτη με αποτέλεσμα κοινωνικά και οικονομικά αδιέξοδα. Η ανάπτυξη δεν

μπορεί γι' αυτό να θεωρηθεί μόνο απο οικονομική σκοπιά. Δεν είναι ζήτημα οικονομικό-ποσοτικό. Πρέπει να θεωρηθεί και απο πολιτική, απο πολιτισμική, απο τη σκοπιά του περιβάλλοντος ζωής. Γι' αυτό και επιδίωξη ~~πας~~ πρέπει να είναι, πέρα απο τις επενδύσεις και την οικονομική σταθερότητα, οι μεταβολές στα υπόλοιπα καθοριστικά στοιχεία της εξέλιξης, στους θεσμούς της οικονομικής οργάνωσης, στο πολιτικό σύστημα, στο πολιτισμικό-κοινωνικό περιβάλλον. Θα πρέπει να βελτιώσουμε ~~κατά~~ πολύ ~~παιδεία~~ να αυξήσουμε τις γνώσεις, να καλλιεργήσουμε το ήθος, να ενισχύσουμε όλα εκείνα τα στοιχεία που συντελούν ώστε το άτομο να έχει καλύτερη επίγνωση του περιβάλλοντός του, περισσότερα νοητικά μέσα για ν' αντιμετωπίσει τα προβλήματα που προκύπτουν απο αυτό και περισσότερες δυνατότητες τόσο ατομικής όσο και συλλογικής δράσης. Αυτή είναι η ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στην οικονομική μεγέθυνση όπως πραγματοποιήθηκε απο τη συντηρητική παράταξη στη χώρα μας και την ανάπτυξη που πρέπει να επιδιώκει η σοσιαλιστική παράταξη.

Είναι απαραίτητο να αυξηθούν οι γνώσεις

Ο εκσυγχρονισμός

Μέσο για την ανάπτυξη είναι ο εκσυγχρονισμός. ^{εννοώ} Με εκσυγχρονισμό δεν εννοούμε μια απλή μεταφορά προτύπων πιο αναπτυγμένων χωρών. Εννοούμε τη διεύρυνση των δυνατοτήτων της ελληνικής κοινωνίας να αντιμετωπίζει τα προβλήματα της εξέλιξής της και να καθοδηγεί τις λύσεις τους. Ο εκσυγχρονισμός πρέπει να οδηγεί σε αυξημένη ικανότητα χειρισμού και ελέγχου είτε με τη δημιουργία νέων θεσμών, και ρυθμίσεων είτε με βελτίωση των υφισταμένων. Προυποθέτει ότι οι υπάρχουσες μορφές κοινωνικής οργάνωσης είναι και παραμένουν ανοιχτές, επιτρέπουν μεταβολές, προσαρμογές και τη διεύρυνση των ρυθμιστικών τους δυνατοτήτων. Κρίση εκσυγχρονισμού υπάρχει όταν οι υπάρχουσες μορφές κοινωνικής οργάνωσης παρεμποδίζουν ή αποκλείουν διαδικασίες προσαρμογής, όταν η εξέλιξη, επειδή δεν υπάρχει προσαρμογή επιβάλλει ανταγωνιστικές, στις ^{υπάρχουσες} υπάρχουσες, λύσεις, οδηγεί σε συγκρούσεις και δημιουργεί αδιέξοδα.

βελτιώτση

Στην Ελλάδα υπάρχει κρίση εκσυγχρονισμού. Η κρίση αυτή έχει την αιτία της σε τρεις κυρίως εξελίξεις: την ~~ελαστική και πιο στενή~~ σύνδεση της οικονομίας μας με τη διεθνή οικονομία, τον αποσπασματικό τρόπο που δημιουργήθηκε το κράτος πρόνοιας ή και πραγματοποιήθηκαν οι κοινωνικοί συμβιβασμοί και τέλος τη στασιμότητα στην ένταξη σε πιο εξελιγμένους τρόπους οικονομικής δραστηριότητας μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού.

Η ένταξη στη διεθνή οικονομία εκθέτει τις ελληνικές επιχειρήσεις σε όλο και πιο έντονο διεθνή ανταγωνισμό. Η

ανταγωνιστικότητά τους σε διεθνές επίπεδο αποκτά γι' αυτό όλο και μεγαλύτερη σημασία. Είναι όμως και παραμένει μικρή γιατί το επίπεδο γνώσεων των επιχειρηματιών είναι χαμηλό, οι διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας και οι μακροοικονομικές ανισορροπίες μεγάλες και κυριαρχεί ακόμη αντίληψη απομωνοτισμού και προστατευτισμού.

Η ένταξη μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού στον αστικό τρόπο ζωής επετεύχθηκε με την ευκαιριακή παραχώρηση προνομίων και τη δημιουργία μιας πολυδιασπασμένης σε ομάδες και συντεχνιακά οργανωμένης-κοινωνίας. Το κοινωνικό κράτος δεν είναι απόρροια μιας συστηματικής προσπάθειας που εγχυσάται τη μεταξέλιξή του.

Τέλος το ποσοστό των αγροτών, -στο σύνολο του πληθυσμού παραμένει πολύ υψηλό (27%). Όπως και πολύ υψηλό (35% περίπου) είναι το ποσοστό των αστοαπασχολουμένων. Και οι δύο αυτές ομάδες δεν μπορούν να διατηρήσουν ένα επίπεδο ζωής, που θεωρούν ότι δικαιούνται χωρίς χρηματικές ενισχύσεις, προστασία από τον ανταγωνισμό, ρυθμίσεις που δημιουργούν ειδικά διακαιώματα. ↓ π. 67 how

Η διόγκωση των αιτημάτων και η διάψευση των ελπίδων

Η κρίση εκσυγχρονισμού εκδηλώνεται με σειρά από παθολογικά φαινόμενα στην ελληνική κοινωνία. Θα αναφέρουμε μερικά ενδεικτικά. Στην Ελλάδα το κράτος έχει παίξει εδώ και πολλές δεκαετίες ενεργό ρόλο στην αντιμετώπιση δυσλειτουργιών της αγοράς. Για παράδειγμα για να ενισχύσει το χαμηλό αγροτικό εισόδημα παραχωρεί εκτάσεις, χορηγεί επιδοτήσεις ή αναλαμβάνει τη διάθεση των προϊόντων (καπνός, σταφίδα). Ο παραδοσιακός παρεμβατικός αυτός ρόλος έχει εμποδίσει στους διοικούμενους την πεποίθηση ότι ~~υδώς~~ η λύση των προβλημάτων τους που προέρχεται από την ένταξη στη διεθνή οικονομία απαιτεί κρατική παρέμβαση. Σε κάθε κρίση μεταφέρονται έτσι τα προβλήματα από το οικονομικό στο διοικητικό-πολιτικό σύστημα. Η πίεση που προέρχεται από τις αναμονές των πολιτών οδηγούν τη διοίκηση σε όλο και μεγαλύτερη επέκταση των υποχρώσεων του κράτους. ~~Ενώ~~ ^{Αλλά} παράδειγμα αποτελεί η διάσωση προβληματικών επιχειρήσεων με τεράστιο κόστος για τον κρατικό προϋπολογισμό. Όμως η έλλειψη φορολογικών εσόδων και οι περιορισμένες δυνατότητες της διοίκησης έχουν αναπόφευκτα ως αποτέλεσμα ο πληθωρισμός των απαιτήσεων και οι υπερτροφικές αναμονές, που επιτείνονται από τον ανταγωνισμό κομμάτων και συνδικαλιστικών παρατάξεων ή καλλιεργούνται συστηματικά από συντεχνιακές οργανώσεις, να μένουν χωρίς ανταπόκριση. Συνέπεια είναι η απώλεια της εμπιστοσύνης προς τη διοίκηση, η αναξιοπιστία των διοικούντων, η αμφισβήτηση της νομιμοποίησης του κράτους να παρεμβαίνει σε άλλη κατεύθυνση από την αναμενόμενη. Τα φαινόμενα

αυτά εμφανίζονται, τόσο πιο έντονα όσο περισσότερο η κρατική αδυναμία συνεπάγεται απώλεια εισοδήματος, σκληρότερες συνθήκες δουλειάς, απώλεια της αυτονομίας για τους μικρομεσαίους. Όσο περισσότερη είναι η απόσταση ανάμεσα σε κείνο που οι πολίτες πίστεψαν ότι δικαιούνται να απαιτούν και να έχουν και εκείνο που πράγματι μπορεί να τους διατεθεί, τόσο μεγαλύτερη είναι η διάψευση ελπίδων. Διάψευση ελπίδων που εκδηλώνεται με διαδηλώσεις, βίαιες διαμαρτυρίες, άρνηση συνεργασίας σε διαδικασίες εκσυγχρονισμού.

Το κράτος πρόνοιας

Αναφέρθηκε ο μη συστηματικός τρόπος που οικοδομήθηκε το κράτος πρόνοιας. Στις βιομηχανικές χώρες οι ταξικοί συμβιβασμοί που δημιούργησαν το κοινωνικό κράτος ήταν απόρροια της ύπαρξης ισχυρών συνδικαλιστικών οργανώσεων με ενιαία στις βασικές επιδιώξεις καθοδήγηση, ενός ανεπτυγμένου συστήματος συλλογικών διαπραγματεύσεων, κομμάτων αντιπροσωπευτικών του συνόλου σχεδόν των εργαζομένων και μιας διοίκησης που επεδίωκε γενικότερες ρυθμίσεις. Οι προϋποθέσεις αυτές στη χώρα μας δεν υπήρξαν. Το κοινωνικό κράτος οικοδομήθηκε άναρχα. Είναι προϊόν συνεχών συμβιβασμών με ομάδες πίεσης ή περιστασιακής αντιμετώπισης κρίσεων και πολιτικών σκοπιμοτήτων. Το αποτέλεσμα είναι τα εκαντοντάδες ταμεία σύνταξης, επικουρικής περίθαλψης, υγείας πολλές φορές μη βιώσιμα, τα ελλείμματα του Ι.Κ.Α του Ν.Α.Τ και άλλων οργανισμών, συνέπεια μεταξύ άλλων της ένταξης και συνταξιοδότησης ασφαλιζομένων με μερική καταβολή εισφορών, οι λογής — λογής κοινωνικοί πόροι, που επιβαρύνουν χωρίς καμιά λογική την παραγωγή, η ενίσχυση σε αγροτικά προϊόντα με κριτήριο την εκλογική σημασία της περιφέρειας παραγωγής (π.χ. σιδηρίτις στην Αχαΐα) η παροχή εγγυήσεων του Δημοσίου σε μη βιώσιμες βιοτεχνίες για να διατηρηθεί το μωσαϊκό των μικροεπιχειρήσεων χωρίς μέλλον, οι προσλήψεις που δεν είναι αναγκαίες παρά για τη διατήρηση της εκλογικής πελατείας, τα στεγαστικά δάνεια που είναι κατά κυριολεξία δανεικά και αγύριστα. Το σύστημα δεν διαπνέεται από πειστική λογική. Επειδή δε οι παροχές χορηγήθηκαν και χορηγούνται χωρίς να δικαιολογούνται με κριτήρια συμβιβάσιμα με τις υπόλοιπες αρχές της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης λείπουν οι κατευθυντήριες γραμμές που θα επιτρέψουν αποδεκτές μεταβολές, προσαρμογές, ή αναθεωρήσεις. Η κρατούσα αρχή είναι η διατήρηση των κεκτημένων δικαιωμάτων. Η αρχή αυτή σημαίνει διαίτησιση της οποιασδήποτε ρύθμισης έστω και αν αντίκειται σε μια κοινωνικά πιο δίκαιη ή ορθολογικότερη οργάνωση της κοινωνίας. Είναι αρχή που σε συνάρτηση με το γεγονός της έλλειψης φόρων παρεμποδίζει τον εκσυγχρονισμό.

υπάρχει

Διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας

;

Η ελληνική οικονομία διακρίνεται από πλήθος μικρών επιχειρήσεων, που χρησιμοποιούν παραδοσιακή τεχνολογία και απευθύνονται σε μια περιορισμένη αγορά. Ακόμη και οι εξαγωγικές επιχειρήσεις εργάζονται, για μικρό αριθμό πελατών. Το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων είναι συνάρτηση του μικρού μεγέθους της αγοράς. Η μεγάλη αγορά της Κοινότητας η οποία θα άνοιγε νέες δυνατότητες για τις ελληνικές επιχειρήσεις παραμένει απρόσιτη χωρίς προϊόντα ποιότητας, τεχνολογική εξειδίκευση, οργανωτικές ικανότητες και υψηλά κεφάλαια. Στην όξυνση του ανταγωνισμού πολλές ελληνικές επιχειρήσεις δεν αντιδρούν με βελτίωση της επιχειρηματικής αποτελεσματικότητάς τους αλλά με προσφυγή σε παραδοσιακούς τρόπους επιβίωσης όπως την κρατική ενίσχυση, τον αυξημένο δανεισμό με αβέβαιη αποπληρωμή ή την παρεμπόδιση των ανταγωνιστών με πολιτικά μέσα. Τα ναυπηγεία, για παράδειγμα, παρ' όλη τη σημαντική πτώση των εργασιών τους τα τελευταία χρόνια ούτε περιόρισαν το χρησιμοποιούμενο δυναμικό τους ούτε προχώρησαν σε μία γρήγορη στροφή προς άλλες εργασίες με συνέπεια να σωρεύουν τεράστια ελλείμματα. Νοοτροπίες που κυριαρχούσαν στην μικρή προστατευμένη αγορά εξακολουθούν να κυριαρχούν παρά το άνοιγμα της αγοράς και την κατάργηση των προστατευτικών φραγμών. Η εταιρική συνεργασία είναι εξαιρετικά δύσκολη γιατί οι περισσότεροι επιχειρηματίες προτιμούν να εργάζονται μόνου. Η εμπορική δραστηριότητα παραμένει η πιο προσφιλή απασχόληση. Σκόπιμη θεωρείται η πραγματοποίηση ενός γρήγορου κέρδους αντί για τη δημιουργία επιχειρηματικής υποδομής. Στις διαρθρωτικές αυτές αδυναμίες προστίθενται οι μακροοικονομικές ανισορροπίες, όπως ο υψηλός ρυθμός πληθωρισμού, τα μεγάλα ελλείμματα του δημοσίου τομέα και τα ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών. Η τάση για κατανάλωση είναι ιδιαίτερα ισχυρή. Οι αντιστάσεις στην προσπάθεια συγκράτησης της είναι τεράστιες. Οι σταθεροποιητικές πολιτικές συναντούν αντιδράσεις που περιορίζουν και το χρόνο εφαρμογής και την εμβέλειά τους. Στην οικονομία κυριαρχεί γι' αυτό αστάθεια που οδηγεί σε ένταση τις πολιτικές και κοινωνικές αντιπαραθέσεις.

Το συνδικαλιστικό κίνημα

Μοχλός για την κοινωνική εξέλιξη των τελευταίων δεκαετιών υπήρξε στις αναπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες το συνδικαλιστικό κίνημα. Στη χώρα μας το συνδικαλιστικό κίνημα όχι μόνο δεν έπαιξε τον ίδιο σημαντικό ρόλο αλλά έχει χάσει και τη δυναμική του. Η ύπαρξη πολλών μικρών επιχειρήσεων όπως και ενός αναπτυγμένου δημοσίου τομέα έχουν δράσει ανασταλτικά στη συνδικαλιστική δράση. Στα φαινόμενα αυτά προστίθεται το γεγονός ότι το ενδιαφέρον για το συνδικαλισμό φθίνει με την άνοδο του βιοτικού επιπέδου, τον πολλαπλασιασμό των ευκαιριών απασχόλησης, την επέκταση των

υπηρεσιών και κυρίως την κρατική παρέμβαση, που αντιμετωπίζει ορισμένες από τις αρνητικές επιπτώσεις της καπιταλιστικής οργάνωσης της παραγωγής. Οφθαλμοφανείς συνέπειες είναι η κομματικοποίηση και η "οικονομίστικη τακτική". Όταν τα προβλήματα του χώρου εργασίας δεν είναι άμεσα και πειστικά οι συνδικαλιστές αποκτούν απέναντι στους εργαζομένους το περιθώριο να αναγορεύσουν τις μεταξύ τους αντιπαραθέσεις οι κυρίαρχες αντιθέσεις. Κομματικοποιημένοι συνδικαλιστές που επικεντρώνουν την προσοχή τους στον ανταγωνισμό των παρατάξεων δεν έχουν την ευχέρεια και τη διορατικότητα να εντάξουν τις προσπάθειές τους σε ένα μακροπρόθεσμο σχεδιασμό οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης. Αυτοπεριορίζονται σε άμεσα εισοδηματικά αιτήματα, υπαγορεύονται την διατήρηση του υφισταμένου, που τους παρέχει αναχνώριση και εξουσίες, και δεν προωθούν αλλαγές στις δομές.

Το πολιτικό διοικητικό σύστημα

Το διοικητικό σύστημα παρουσιάζει ισχυρές αντιστάσεις σε προσπάθειες προσαρμογής και μετεξέλιξης. Χαρακτηρίζεται από αδράνεια απέναντι σε προβλήματα, συγκεντρωτισμό, και νομικοποίηση. Το κράτος υπήρξε στην Ελλάδα από τους κύριους πρωταγωνιστές οικονομικής ανάπτυξης. Ο ρόλος του αυτός έδωσε στην πολιτική εξουσία τη δυνατότητα να δημιουργήσει ένα εκτεταμένο δίκτυο πελατειακών σχέσεων. Ο ψηφοφόρος παρείχε κομματική πίστη και εξασφάλιζε ως αντάλλαγμα δουλειά, δάνεια ή άλλες εξυπηρετήσεις που του παρείχαν οι πολιτικοί μέσω της διοίκησης. Στις πελατειακές σχέσεις, που διαμορφώθηκαν από τον περασμένο αιώνα, προστέθηκαν με την εξέλιξη προς το κράτος πρόνοιας νέες. Ο ψηφοφόρος είναι τώρα πελάτης που αποζητά ασφαλιστικές ρυθμίσεις, φορολογικές ελαφρύνσεις, επιδοτήσεις κ. λ. π. Οι παροχές του χορηγούνται από τη διοίκηση χωρίς σύστημα γιατί οι εντολές της πολιτικής εξουσίας ακολουθούν κυρίως τη λογική της εξασφάλισης πολιτικής πίστης. Ο πολίτης δεν διαμορφώνει έτσι μια άμεση σχέση προς τη διοίκηση. Αισθάνεται αντίθετα συνδεδεμένος προς τους πολιτικούς που μεσολαβούν για την αντιμετώπιση των αναγκών του. Είναι αλλοτριωμένος απέναντι στο κράτος και θεωρεί ότι η διοίκηση δεν είναι σε θέση να τον βοηθήσει. Η διοίκηση είναι επίσης αλλοτριωμένη απέναντι στον πολίτη. Υποχρεώσεται συναισθάνεται σχεδόν μόνο προς την πολιτική εξουσία. Ο μηχανισμός αυτός γεννά απάθεια. Η τάση του για αδιαφορία ενισχύεται από διάφορες ρυθμίσεις που περιορίζουν πρωτοβουλίες και καθιερώνουν την ισοπεδωτική μεταχείριση των υπαλλήλων όπως είναι οι κανόνες για αμοιβές, για την εξέλιξη στη σταδιοδρομία, για τις προσλήψεις ή τις μετακπαιδεύσεις.

Ο "πελατειακός" χαρακτήρας της δημόσιας διοίκησης υπήρξε η -

αιτία του συγκεντρωτισμού της. Αποσυγκέντρωση και αποκέντρωση έχουν συντείνει σήμερα οι διαδικασίες λήψης των αποφάσεων να έχουν μετατεθεί και προς την περιφέρεια και σε κατώτερα όργανα. Παρ' όλα αυτά όμως η κινητήρια για την δραστηριοποίηση της δημόσιας διοίκησης βούληση εξαρτάται ακόμη σε μεγάλο βαθμό από κεντρικές οδηγίες, από πιστώσεις, βοήθεια σε πρόσωπα, μελέτες, γνώσεις που διανέμονται κεντρικά. Σε κεντρικό επίπεδο όμως, επειδή τα θέματα ενδυνάμωσης και νομής της πολιτικής εξουσίας έχουν προτεραιότητα, πολλά και σημαντικά για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό προβλήματα περνούν σε δεύτερη μοίρα. Οι προσλήψεις κατώτερου προσωπικού σε μια δημόσια επιχείρηση απασχολούν πολλούς παράχοντες ενώ το επενδυτικό της πρόγραμμα ελάχιστους.

Γραβι...

Η ραθυμία της δημόσιας διοίκησης βρίσκεται συνήθως τη δικαιολόγησή της σε ένα συνεχώς επεκτεινόμενο και πιο πολύπλοκο πλέγμα νομικών κανόνων. Η επέκταση του δικαίου δεν είναι καθ' εαυτή αρνητική. Ο εκσυγχρονισμός είναι πάντα συνδεδεμένος με περισσότερο δίκαιο. Οι σύγχρονες κοινωνίες ακολουθούν μια πορεία προς ένα πιο σύνθετο και πυκνό πλέγμα νομικών ρυθμίσεων. Τα παραδείγματα του εργατικού και του φορολογικού δικαίου το πιστοποιούν. Οι νέες αυτές ρυθμίσεις γίνονται αποδεκτές επειδή ακολουθήθηκε η συνταγματικά προσδιορισμένη κοινοβουλευτική διαδικασία έγκρισής τους. Δεν απαιτούν πρόσθετη ηθική νομιμοποίηση, όπως για παράδειγμα συνταγματικοί κανόνες. Είναι τεχνικές λύσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του οικονομικού και διοικητικού συστήματος. Ακριβώς όμως επειδή δεν απαιτείται μια δικαιολόγηση που πηγάζει από ευρύτερη κοινωνική αποδοχή και δεν υπόκεινται σε ουσιαστικότερο έλεγχο μπορούν να αποτελέσουν και αποτελούν μέσο κατάχρησης εξουσίας. Στην εκμετάλλευσή τους για την κατοχύρωση αυθαιρεσιών συντελεί και ο πολύπλοκος και λεπτομερειακός τους χαρακτήρας. Οι νομικές ρυθμίσεις οφείλουν να υπακούουν στη λογική του συστήματος στο οποίο εντάσσονται ώστε να υπάρχει διαφάνεια και δυνατότητα βελτίωσης. Ο άναρχος πολλαπλασιασμός τους, για τον οποίο είναι ενδεικτικός ο όρος "τροπολογία", δείχνει ότι η επέκταση του δικαίου στη χώρα μας δημιουργεί ένα πρόσθετο εμπόδιο στον εκσυγχρονισμό.

Το πολιτικό κείμενο στη χώρα μας παρουσιάζει φαινόμενα δυσλειτουργίας. Πιο πρόσφατη ένδειξη η υπόθεση Κοσκωτά. Η υπόθεση Κοσκωτά δεν είναι φαινόμενο αχαλίνωτης εκμετάλλευσης οικονομικής δύναμης από έναν ασυνείδητο κεφαλαιούχο, αλλά φαινόμενο της αδυναμίας της πολιτικής εξουσίας να αποστασιοποιηθεί από ορισμένη τάξη επιχειρηματιών και να αυτοδεσμευθεί ως προς τα μέσα που μετέρχεται για να εξασφαλίσει την αναπαραγωγή της. Οι οικονομικές

δραστηριότητες του δημοσίου τομέα είναι ιδιαίτερα εκτεταμένες στην Ελλάδα. Ο κεντρικός επηρεασμός του μπορεί να οδηγήσει στην εκμετάλλευσή τους για τον προϋπορισμό οφελμάτων και την ενίσχυση οικονομική και πολιτική προσώπων και ομάδων. Ο ταξικός συμβιβασμός, το κράτος πρόνοιας, η οικονομική κρίση, περιορίζουν τις εμφανείς διαφορές στην πολιτική των κομμάτων και εξαναγκάζουν τα κόμματα σε όλο και πιο έντονη προπαγάνδα. Ο έλεγχος των μαζικών μέσων ενημέρωσης είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την επιτυχία της προπαγάνδας αυτής. Τόσο ο έλεγχος όσο και ο επηρεασμός της κοινής γνώμης και η ανάπτυξη και δραστηριοποίηση των κομματικών οργανώσεων απαιτούν όλο και περισσότερα κεφάλαια. Ο εύκολος δρόμος για να εξευρεθούν στο επιθυμητό ύψος είναι η συνεργασία με οικονομικούς παράγοντες που μπορούν να πολλαπλασιάσουν την περιουσία τους σε συνεργασία με το δημόσιο τομέα. Δημιουργείται έτσι ένα στενό πλέγμα σχέσεων ανάμεσα σε οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, ανάμεσα σε κεφαλαιούχους, ιδιοκτήτες μαζικών μέσων ενημέρωσης, πολιτικούς, διοικητές δημοσίων επιχειρήσεων και μεσάζοντες στη χρηματοδότηση κομματικών δραστηριοτήτων. Με την ανάπτυξη ενός τέτοιου πλέγματος συγχέονται τα όρια μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής οικονομικής επιδίωξης, δημόσιας και ιδιωτικής πρωτοβουλίας, δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας, κομματικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Μια τέτοια κατάσταση είναι αρνητική για τον εκσυγχρονισμό. Μια πολιτική εξουσία οργανωμένη σε κομματικό ολιγοπώλιο, το οποίο με την άσκηση της πολιτικής εξασφαλίζει τα μέσα να χειραγωγεί τη κοινή γνώμη οδηγείται στον περιορισμό των ανοιχτών διαδικασιών, της διαφάνειας των πολλών κέντρων εξουσίας, των αστονόμων πρωτοβουλιών, που απαιτεί ο εκσυγχρονισμός. Τείνει να υποκαταστήσει τον κριτικό ορθολογισμό με την προσήλωση σε σύμβολα και σε προδιαγεγραμμένες συμπεριφορές. Η αντιμετώπιση μιας τέτοιας κατάστασης δεν απαιτεί μόνο νομικούς κανόνες και ηθικές αντιλήψεις που καταδικάζουν την σύγχυση του δημόσιου και του ιδιωτικού. Απαιτεί αντίρροπες εξουσίες στην κοινωνία, μηχανισμούς ελέγχου, διαφάνεια των διαδικασιών, περιορισμό του συγκεντρωτισμού της διοίκησης και του αυταρχισμού της πολιτικής εξουσίας και παρεμπόδιση της δημιουργίας συμπλεγμάτων πολιτικής και οικονομικής εξουσίας.

Αρνητικό για τον εκσυγχρονισμό είναι επίσης το γεγονός ότι η πολιτική εξουσία έχει απέναντί στις κοινωνικές δυνάμεις κύριο ρόλο στη διαμόρφωση του κοινωνικού σχηματισμού. Οι κομματικές αντιπαραθέσεις επηρεάζουν χι' αυτό τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων ακόμη και σε τομείς που δεν έχουν καμιά άμεση σχέση με την πολιτική στη στενή έννοια του όρου. Στο πανεπιστήμιο, στο σχολείο, σε σωματεία και συλλόγους οι διαδικασίες διαλόγου και δημιουργίας συναίνεσης παρεμποδίζονται και αναστέλλονται απο

αναμετρήσεις που πραγματοποιούνται ανάμεσα σε κομματικές παρατάξεις χάριν συμβόλων, θέσεων, σκοπιμοτήτων που αφορούν μόνο δευτερευόντως το χώρο. Η αντιπαλότητα που στηρίζεται σε συμβολικές αυτοπροβολές των κομματικών εκπροσώπων ματαιώνει τη συζήτηση άρα και τις λύσεις και τη δυνατότητα προσαρμογής.

Η ακύρωση της ιδεολογίας

Η άρχουσα ιδεολογία στον προοδευτικό χώρο αντανακλά προβλήματα του παρελθόντος και δεν επιδιώκει να αντιμετωπίσει το μέλλον. Είναι ιδεολογία που καθορίστηκε από τις κοινωνικές και πολιτικές αντιπαραθέσεις της περιόδου που ακολούθησε το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Την απασχολεί η άμεση πολιτική και οικονομική εξάρτηση από τις "προστάτριες" δυνάμεις, η ασυδοσία της διασυνδεδεμένης με την πολιτική εξουσία ιδιωτικής επιχείρησης, η μεταπρατική δομή της οικονομίας. Η δυνατότητα αυτοδύναμης οικονομικής ανάπτυξης, η σκοπιμότητα της βαριάς βιομηχανίας, η αρνητική επίδραση της ανάπτυξης των υπηρεσιών, η ικανότητα του κράτους να διαχειριστεί πιο αποτελεσματικά και πιο δίκαια κάθε οικονομική δραστηριότητα αποτελούν αρχές που ελάχιστες αμφιβολίες επιδέχονται. Η άρχουσα ιδεολογία αγνοεί την αλληλοεξάρτηση των οικονομιών και την αναγκαστική ένταξη της Ελλάδας στο διεθνή καταμερισμό εργασίας, παραβλέπει ότι το έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών είναι ο κύριος περιοριστικός παράγοντας της ελληνικής ανάπτυξης. Δεν αντιμετωπίζει το μικτό χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας και δεν συνάγει συμπεράσματα για τις επιπτώσεις που έχει ο χαρακτήρας αυτός σε μια σειρά από θέματα όπως οι εργασιακές σχέσεις, η φορολογία κερδών ή πολιτική τιμών. Είναι ιδεολογία που δεν έχει απαντήσει τί σημαίνει πρακτικά "σοσιαλιστικός μετασχηματισμός" με δεδομένους τους υπαρκτούς και όχι τους θεωρητικούς βαθμούς ελευθερίας που διαθέτει μια μικρή χώρα με ανοιχτή οικονομία αγοράς που είναι μέλος μιας ευρύτερης ομάδας κρατών όπως η ΕΟΚ.

Η άποψη που ^{Επι}κρατεί για το σοσιαλισμό έχει έντονο το χαρακτήρα του λαϊκισμού. Με λαϊκισμό εννοούμε μια πολιτική πρακτική που εστιάζεται στην ικανοποίηση άμεσων αιτημάτων χωρίς να ακολουθεί μια μακροπρόθεσμη προοπτική εκσυγχρονισμού ή αλλαγής των δομών της κοινωνίας. Εννοούμε μια τακτική συγκυριακή που αποφεύγει ουσιαστικές αναμετρήσεις και επιδιώκει να επιτύχει συμπάρασταση με παραχωρήσεις αναπαράγοντας έτσι την υφιστάμενη κοινωνική δομή. Ο λαϊκισμός οδηγεί σε μια πολιτική που δεν εκπαιδεύει, δεν καθοδηγεί αλλά ακολουθεί το αίσθημα που θεωρεί κοινό, διαχωρίζει την κοινωνία σε εχθρούς και φίλους, ταυτίζει συνειδητά ^{πρακτικά} ανόμοια ~~για~~ να συσπειρώνει συγκαλύπτοντας πραγματικές αντιθέσεις και προβλήματα.

Η σημερινή κυρίαρχη ιδεολογία στον προοδευτικό χώρο εκφράζει τις κοινωνικές αντιθέσεις που συνδέονται με την αστική ολοκλήρωση. Το ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού έπεσε σε μια τριακονταετία κατά 30%. Η εργατική τάξη που ήδη υπήρχε στις πόλεις ζούσε σε πρωτόγονες συνθήκες. Η ένταξη του μισού σχεδόν αγροτικού πληθυσμού και ενός σημαντικού τμήματος της εργατικής τάξης στον αστικό χώρο συνδέθηκε με μετανάστευση, καταπίεση, εκμετάλλευση, αυθαιρεσία της εξουσίας και αυταρχισμό. Προκάλεσε αγώνες για περισσότερη δημοκρατία, κοινωνική δικαιοσύνη, κράτος πρόνοιας, ανάπτυξη της περιφέρειας. Η ένταξη έχει σχεδόν ολοκληρωθεί. Η πορεία από την ύπαιθρο προς τα αστικά κέντρα έχει ανακοπεί. Τα επαρχιακά κέντρα μεταβλήθηκαν σε πόλεις με συνεχώς επεκτεινόμενη οικονομική δραστηριότητα. Οι εργαζόμενοι στις πόλεις έχουν βιοτικό επίπεδο που τους επιτρέπει να ακολουθήσουν ένα αστικό τρόπο ζωής. Τα προβλήματα που απαιτούν λύσεις είναι διαφορετικά, σε άλλο επίπεδο και πιο σύνθετα. Είναι προβλήματα ομογενοποίησης της κοινωνίας, δημιουργίας συναίνεσης για βασικούς στόχους ανάπτυξης, ιεράρχησης προτεραιοτήτων, ισορροπίας μεταξύ οικονομικής δραστηριότητας και διατήρησης του περιβάλλοντος, διαμόρφωσης των οικονομικών και πολιτικών σχέσεων με το εξωτερικό περιβάλλον και διεθνούς συνεργασίας. Είναι προβλήματα που συνδέονται με ένα διαφορετικό βαθμό ανάπτυξης της χώρας. Γι' αυτό δεν αρκούν πιά οι απαντήσεις του παρελθόντος. Αυτό που ίσχυε για την Ελλάδα της δεκαετίας του 1960 δεν ισχύει για την Ελλάδα του 2000.

Η αναντιστοιχία της ιδεολογίας προς τα πραγματικά προβλήματα έχει ευρύτερες κοινωνικές επιπτώσεις. Το άτομο που δεν έχει τα μέσα να αντιληφθεί και να ερμηνεύσει τα γεγονότα που συμβαίνουν γύρω του αισθάνεται αποξενωμένο. Πιστεύει, ότι οι εξελίξεις δεν ακολουθήσαν την πορεία που θα μπορούσαν και θα έπρεπε να ακολουθήσουν. Νομίζει, ότι εκείνοι στους οποίους εναπέθεσε ελπίδες και εμπιστοσύνη δεν φάνηκαν άξιοί τους. Οι μη πραγματοποιηθείσες αναμονές οδηγούν σε κρίση εμπιστοσύνης, σε αμφισβήτηση της αξιοπιστίας και της νομιμοποίησης των πολιτικών ηγεσιών και της ακολουθούμενης πολιτικής. Παράδειγμα το σταθεροποιητικό πρόγραμμα του 1985. Ήταν ο μόνος τρόπος να ανακοπεί η αρνητική πορεία της ελληνικής οικονομίας και να εξασφαλισθεί η συνέχιση του δανεισμού από το εξωτερικό. Συνάντησε παρ' όλα αυτά, όπως τα σταθεροποιητικά προγράμματα σε άλλες χώρες, - την αμφισβήτηση της κοινής γνώμης, που θεωρούσε ότι μια σοσιαλιστική κυβέρνηση δεν επιτρέπεται να ακολουθήσει σταθεροποιητική πολιτική. Μόνο η αισθητή βελτίωση των οικονομικών μεγεθών δυο χρόνια μετά αποκατέστησε μια ορθότερη αντίληψη για τις νομοτέλειες της οικονομίας.

Η αγκύλωση της ιδεολογίας είναι ανασχετικός παράγοντας για τον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας. Παρεμποδίζει το διάλογο και τη συναίνεση γύρω από τα μέτρα που θα επιτρέψουν στο κοινωνικό σύνολο να κατευθύνει την εξελικτική πορεία εκμεταλλευόμενο τις νομοτέλειες του συστήματος. Οι νομοτέλειες αυτές θα επιβάλλουν στο τέλος τη δική τους λογική παρά τις όποιες ιδεολογίες. Θα σκίσουν τους ιδεολογικούς μανδύες και θα εξαναγκάσουν εκείνους που πεισματικά αρνούνται να αναγνωρίσουν την πραγματικότητα σε συμμόρφωση. Θα είναι τότε αργά να επηρεασθούν οι εξελίξεις. Η συμμόρφωση θα συμπορεύεται με μια σειρά από χαμένες ευκαιρίες.

Μεταιδεολογία ή ουτοπία:

Η ιδεολογική κρίση δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο της ελληνικής κοινωνίας. Οι κοσμοθεωρίες, οι συνολικές ερμηνείες της εξελικτικής πορείας της κοινωνίας που είναι ταυτόχρονα και προσκλήσεις για δράση και αλλαγή της κοινωνίας, δεν αποδείχτηκαν ικανές να εντάξουν στο σχήμα τους την πληθώρα των γεγονότων των τελευταίων δεκαετιών και έχασαν την πειστικότητά τους. Στη θέση τους κυριαρχεί η αμφισβήτηση, η κριτική και η άρνηση κάθε μη τεκμηριωμένης πίστης. Το τέλος των ιδεολογιών έφερε ^{στην ουσία} μία νέα νοοτροπία, την μεταιδεολογία. Η μεταιδεολογία χαρακτηρίζεται από άρνηση γενικών θεωρήσεων, υποβάθμιση των ιδεολογικών στοιχείων, προβολή της τεχνοκρατικής λογικής και πρακτική αντιμετώπιση των προβλημάτων. Την ουτοπία αντικαθιστά ο ρεαλισμός, την θεωρητική ερμηνεία η πολύπλευρη καθημερινή πληροφόρηση. Η μεταιδεολογία είναι μία όψη της συντηρητικής στάσης. Είναι η λύση που κυριαρχεί στο μη αριστερό χώρο.

↓ απάντηση :

Η ατομική και συλλογική δραστηριότητα χρειάζεται να υπηρετούν και την ουτοπία για να έχουν σκοπιμότητα, μακροπρόθεσμη προοπτική και ιστορική διάσταση. Χωρίς ουτοπία δεν είναι δυνατή ούτε ηθική ούτε δράση που να ξεπερνάει το σήμερα. Η καθημερινότητα κυριαρχεί τη συνείδηση. Η ουτοπία δεν έχει την έννοια του ανέφικτου αλλά του οράματος, του στόχου που εκλογικεύει την πράξη. Ουτοπίες είναι παρά το τέλος των ιδεολογιών δυνατές. Αρκεί να μην πιστεύουμε ως δυνατές παραδείσιες καταστάσεις στις οποίες έχουν εξαφανισθεί τόσο οι ανθρώπινες ιδιομορφίες όσο και οι περιορισμοί που επιβάλλει το φυσικό περιβάλλον. Αρκεί για όσους πιστεύουν στην αναγκαιότητα μιάς άλλης κοινωνίας να μην παρασύρονται στον προσδιορισμό καταπληκτικών ημερομηνιών της κοινωνικής αλλαγής. Αρκεί να μην έχουμε την ψευδαίσθηση, εξαιρετικά διαδεδομένη στην ελληνική κοινωνία, ότι το επιθυμητό είναι και εφικτό και ότι "οι ουσιαστικές τομές" γίνονται χωρίς μελέτη, στρατηγική, και κινητοποίηση κοινωνικών

ομάδων. Η απογοήτευση και η ιδιώτευση δεν οφείλονται πολλές φορές σε διαψευσμένες ελπίδες αλλά σε εσφαλμένη αντίληψη για την ουτοπία. Αν αναζητήσουμε την ουτοπία σε συνάρτηση με την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας, αν την σχεδιάσουμε ως μια συνεχή πορεία προς λιγότερη αλλοτρίωση, περισσότερη δημοκρατία, κοινωνική δικαιοσύνη, αποτελεσματικότερο κράτος πρόνοιας, περισσότερο εσόδημα και συνεχώς βελτιούμενες συνθήκες ζωής, τότε θα μπορέσουμε να αντιστοιχίσουμε την πράξη στα οράματα.

Ο κριτικός ορθολογισμός βασική αρχή δράσης

Η κοινωνική αλλαγή πραγματοποιείται στο μέτρο που η κοινωνία βελτιώνει τις δυνατότητές της να καθοδηγεί τις εξελίξεις, αυξάνει τις παραγωγικές της δυνάμεις και διαμορφώνει νέες διαδικασίες κοινωνικής ενσωμάτωσης και δραστηριοποίησης. Βηματοδότης της εξέλιξης είναι ο ρυθμός μάθησης. Καθοριστικό στοιχείο για την πρόοδο είναι η ανάλυση και διερεύνηση των στοιχείων που επηρεάζουν την κοινωνική-οικονομική-πολιτική εξέλιξη, η κριτική θεώρηση τους και η εφαρμογή της γνώσης που αντλείται μ' αυτόν τον τρόπο, ο κριτικός ορθολογισμός τόσο κατά τη διαπίστωση του τί συμβαίνει όσο και κατά τη δημιουργία νέων δομών. Με κριτικό ορθολογισμό εννοούμε την εξεύρεση της λογικής που διαπνέει τις εξελίξεις σε τρόπο ώστε να μπορέσουμε να την αξιοποιήσουμε για τους στόχους μας και να κυριαρχήσουμε έτσι την πορεία της κοινωνίας. Ο κριτικός ορθολογισμός δεν συμβιβάζεται με πρότυπα που καθορίζουν ~~απαρέγκλιτα~~ εκ των προτέρων το πρακτέο. Πρότυπα δεν υπάρχουν και δεν μπορεί να υπάρξουν γιατί σε κάθε περίοδο ανάλογα με την εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων, της διεθνούς κατάστασης και των άλλων μεταβλητών που καθορίζουν την κοινωνική και οικονομική εξέλιξη μιας χώρας, οι άμεσα επιδιωκτέοι στόχοι είναι διαφορετικοί. Σε μια χώρα της Αφρικής, όπως η Αιθιοπία, με τεράστιο ποσοστό αναλφαβήτων και ανύπαρκτη βιομηχανία ούτε οι πολιτικές επιδιώξεις του σοσιαλιστικού κινήματος ούτε το σοσιαλιστικό όραμα ~~δεν~~ μπορεί να είναι τα ίδια με μια αναπτυγμένη βιομηχανική χώρα. Γι' αυτό σοσιαλιστική θεωρία που προδιαγράφει συνταγές για το σοσιαλιστικά ενδεδειγμένο σε κάθε εποχή πολύ λίγο ^{είναι} ορθολογιστική είναι. Η σοσιαλιστική πολιτική πρέπει να είναι ανοιχτή στη μεταβολή του κοινωνικού περιβάλλοντος, να βασίζεται στη συνεχή ανάλυση των συνθηκών, να ανανεώνεται με τις αφορμές που δίνει η κοινωνική μεταβολή. Ιδεολογία και πολιτική προωθούν την κοινωνική αλλαγή όταν επαναπροσδιορίζονται συνεχώς. Ο δρόμος προς το σοσιαλισμό προκύπτει από συνεχή αναζήτηση, από πείραμα, από αυτοκριτική και έμπνευση. Διαφορετικά η σοσιαλιστική πολιτική θα εξαντλείται σε εφαρμογή σχηματοποιημένων λύσεων που είναι εξωπραγματικές και δεν οδηγούν σε ποιοτική αναβάθμιση της κοινωνίας. Ακόμη και η αλλαγή στις παραγωγικές σχέσεις

ακρογωνιαίος λίθος της σοσιαλιστικής θεωρίας αν δεν συνοδεύονται από αλλαγές στο θεσμικό επίπεδο, από αξιοποίηση και μετεξέλιξη υφιστάμενων γνώσεων, από νέα γνώση και από νέες μορφές κοινωνικής ενσωμάτωσης θα οδηγήσει σε νέα αδιέξοδα. Βασική αρχή σοσιαλιστικής δράσης είναι γι' αυτό ο κριτικός ορθολογισμός.

Η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και το κράτος δικαίου.

Πυρήνα του σοσιαλιστικού προγράμματος αποτελεί η θέση ότι είναι δυνατή μια άλλη μορφή οργάνωσης των παραγωγικών σχέσεων και των ~~μεσολαβητών~~ ^{μεσολαβητών} ~~εργασιακών~~ ^{εργασιακών} σχέσεων, η οποία καταργεί την εκμετάλλευση και τον έτεροπροσδιορισμό της εργασίας. Η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα της παραγωγής θα χάριζε στον εργαζόμενο την απελευθέρωση από την εκμετάλλευση και την αυτονομία του. Η εξέλιξη έδειξε, ότι αλλαγή στο καθεστώς ιδιοκτησίας που αντικαθιστά τον ιδιώτη εργοδότη, με το κράτος εργοδότη, δεν παρέχει στους εργαζόμενους τη δυνατότητα να επηρεάσουν τη λήψη των αποφάσεων για τη διανομή του προϊόντος της δουλειάς τους και την οργάνωση της εργασίας. Η εκμετάλλευση μπορεί να γίνει και πιο εντατική και η αλλοτρίωση ακόμη πιο μεγάλη. Η αλλαγή στις ιδιοκτησιακές σχέσεις ούτε δημιουργεί οπωσδήποτε τις δυνατότητες ενός καλύτερου επιπέδου ζωής ούτε καταργεί τις ταξικές σχέσεις. Δημιουργεί νέες μορφές ταξικών σχέσεων με πολλές φορές περισσότερη ετερονομία και περισσότερους κινδύνους για την ατομική ελευθερία. Το σημερινό οικονομικό-πολιτικό σύστημα δεν μπορεί να μετατραπεί άρδην σε μια ανώτερη κοινωνία με την εφαρμογή μιας συνταγής που αφορά την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Δεν μπορεί να μετατραπεί και γιατί οι εργασιακές σχέσεις δεν έχουν τη μορφή και τη σημασία στη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων που είχαν άλλοτε. Άλλες σχέσεις, όπως του παραγωγού με τον καταναλωτή και άλλες μορφές οικονομικής δραστηριότητας, όπως του αυτόνομου επαγγελματία που παρέχει υπηρεσίες θέτουν νέα και πιο σύνθετα προβλήματα. Στη σοσιαλιστική πολιτική θεωρία το κράτος δικαίου, τα δικαιώματα του ατόμου και του πολίτη, παίζουν δευτερεύοντα ρόλο. Η αντίληψη αυτή είναι απόρροια της άποψης, ότι το δίκαιο σε τελική ανάλυση "διατάσσεται" από την παραγωγική διαδικασία. Είναι μέσο για να ασκεί την εξουσία της η αστική τάξη. Πράγματι το δίκαιο είναι μέσο χειραγώγησης και με τη βοήθειά του εξασφαλίζεται κατά κύριο λόγο η κοινωνική τάξη. Ορισμένοι βασικοί θεσμοί του όμως, όπως οι γενικές αρχές του ποινικού δικαίου και της ποινικής δικαιοσύνης, τα δικαιώματα του πολίτη και του ατόμου, ανήκουν στο πολιτισμικό περιβάλλον. Αντλούν την νομιμοποίηση και την ισχύ τους όχι από την έγκρισή τους σε μια τυπική διαδικασία αλλά από μια γενικότερη αποδοχή και συναίνεση. Οι πολίτες θεωρούν την τήρησή τους προϋπόθεση μιας εύρυθμης λειτουργίας της κοινωνίας. Οι κανόνες αυτοί απέκτησαν

τον ιδιαίτερο αυτό χαρακτήρα επειδή κατοχύρωσαν ελευθερίες περιόρισαν την εξάρτηση και την καταπίεση. Υπήρξαν κατακτήσεις της αστικής απελευθέρωσης και των αγώνων για κράτος δικαίου. Αποτελούν και σήμερα εγγυήσεις ελευθερίας και ελεύθερης ανάπτυξης του ατόμου. Το κράτος δικαίου είναι αναγκαία συνθήκη της σοσιαλιστικής προοπτικής

Ο νεοσυντηρητισμός

Οι κοινωνικές αντιπαράθεσεις εστιάζονται γύρω από τρεις κύκλους προβλημάτων. Ο πρώτος αφορά θέματα διανομής του εγχώριου προϊόντος, είναι συνδεδεμένες με την ταξική αντιπαράθεση αλλά και τις κρατικές παρεμβάσεις για αντιμετώπιση των αδικιών από τη λειτουργία της αγοράς. Στην επικαιρότητα είναι κυρίως προβλήματα κρατικών παροχών στο πλαίσιο του κράτους πρόνοιας. Μπορούν να αποκτήσουν ιδιαίτερη οξύτητα τόσο σε περίοδο οικονομικής αστάθειας όσο και στην σημερινή εντεινόμενη δημοσιονομική κρίση. Ο δεύτερος σχετίζεται με αντιθέσεις για τον έλεγχο και τη νομή της εξουσίας που εμφανίζονται ως διαμάχες στο πολιτικό-διοικητικό σύστημα. Τα θέματα ελέγχου της εξουσίας, διαφάνειας των διαδικασιών αποκέντρωσης αποτελούν παραδείγματα. Τέλος ο τρίτος κύκλος έχει ως επίκεντρο διαφορές σχετικά με το πολιτισμικό-κοινωνικό περιβάλλον, τη διατήρηση ή αποκατάσταση τρόπων ζωής που κινδυνεύουν, την κατοχύρωση ικανοποιητικών συνθηκών ζωής. Τα οικολογικά προβλήματα είναι παράδειγμα παρομοίων αντιθέσεων.

Στη χώρα μας σήμερα υπάρχουν δύο βασικές κατευθύνσεις αντιμετώπισης των προβλημάτων η νεοσυντηρητική και η σοσιαλιστική εκσυγχρονιστική. Άλλες λύσεις είτε είναι ψευδεπίγραφες είτε οδηγούν σε αδιέξοδο είτε αποτελούν ιδεολογήματα χωρίς σχέση με την πραγματικότητα.

Η νεοσυντηρητική αντίληψη πρεσβεύει μια οικονομική πολιτική που στηρίζεται στην προσφορά και βελτιώνει την αποδοτικότητα των κεφαλαίων ώστε να ενισχυθεί η διαδικασία συσσώρευσης. Ταυτόχρονα, επιδιώκει την αποκατάσταση όσο το δυνατόν πληρέστερων συνθηκών ανταγωνισμού. Στο πολιτικό πεδίο οι νεοσυντηρητικοί υποστηρίζουν την εκτεταμένη μεταβίβαση αποφάσεων από την κυβέρνηση και τη διοίκηση στις ενδιαφερόμενες ομάδες συμφερόντων, βιομηχανούς, εργαζόμενους, επαγγελματίες, για να αποσυμφορηθούν τα κέντρα εξουσίας και να επιτευχθεί μεγαλύτερη συναίνεση. Το κράτος πρόνοιας υποκαθίσταται από το νέο συντηρητικό κράτος με ενεργοποίηση των δυνατοτήτων παρέμβασης που έχουν τα οργανωμένα συμφέροντα. Τέλος όσον αφορά το πολιτισμικό-κοινωνικό περιβάλλον, οι νεοσυντηρητικοί επιδιώκουν την αποπολιτικοποίηση της δημόσιας ζωής, αρνούνται την αναγκαιότητα ενός κριτικού

προσανατολισμού και μιας κοινωνικής ηθικής όπου η συνεχής έρευνα και διαφώτιση μπορούν να αμφισβητήσουν τις νομιμοποιητικές βάσεις της σύγχρονης κοινωνίας. Η νεοσυντηρητική πολιτική, έχει γίνει όλο και περισσότερο αποδεκτή στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Η επιτυχία αυτή οφείλεται μερικά στο ότι επιβάρυνε με το κόστος της αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος μειωημένες ή ομάδες ατόμων που περιθωριοποιούσε η εξέλιξη (π.χ. αλλοδαπούς εργαζομένους και έγχρωμους εργάτες) και όχι το σύνολο του πληθυσμού. Οφείλεται επίσης στην αρνητική στάση απέναντι στην επέκταση της φορολογίας και του κρατικού παρεμβατισμού. Η νεοσυντηρητική πρόταση οδηγεί στην οπισθοδρόμηση. Στοιχεία εκσυγχρονισμού της κοινωνίας είναι ο έλεγχος της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας. Ο έλεγχος αυτός είναι σήμερα, όπου οι μορφές κοινωνικής οργάνωσης καθίστανται όλο και πιο πολύπλοκες περισσότερο παρά ποτέ αναγκαίος. Γιατί τόσο στο οικονομικό όσο και στο πολιτικό-διοικητικό σύστημα η συγκέντρωση κεφαλαίου και η συγκέντρωση εξουσίας έχουν ενισχύσει τις αυταρχικές δυναμικές, υπάχουν στη λογική του χρήματος-κέρδους ή της εξουσίας-γραφειοκρατίας όλο και περισσότερες πλευρές της ζωής αλλοιώνοντας ριζικά τις συνθήκες διαβίωσης και αλλοτριώνοντας το άτομο. Η εξέλιξη αυτή δεν απαιτεί κατάργηση των αντιρρόπων εξουσιών και ελέγχων όπως θέλει ο νεοσυντηρητισμός. Απαιτεί την ανάπτυξη νέων μορφών κοινωνικής καθοδήγησης που εξασφαλίζουν περισσότερη δημοκρατία και ελευθερία. Οι νεοσυντηρητικές λύσεις θεραπεύουν μόνο ευκαιριακά τα συμπτώματα κρίσης. Παράδειγμα αποτελούν οι συντεχνιακές λύσεις. Η μεταβίβαση αποφάσεων σε οργανωμένες ομάδες μπορεί πράγματι να αποσυμφορήσει τις διοικητικές διαδικασίες και να κάνει πιο ευέλικτη την κρατική μηχανή. Όμως παύει να υπάχει θέματα σημαντικά για το κοινωνικό σύνολο σε διαδικασίες διαφανείς, όπως είναι οι κοινοβουλευτικές διαδικασίες, όπου είναι δυνατή η συμμετοχή περισσότερων ομάδων και ο πολύπλευρος επηρεασμός των αποφάσεων.

Η σοσιαλιστική εκσυγχρονιστική λύση.

Η σοσιαλιστική εκσυγχρονιστική λύση πρέπει να αναζητεί το σημείο ισορροπίας μεταξύ τριών επιδιώξεων α) Του οικονομικού εκσυγχρονισμού στα πλαίσια των περιορισμών που επιβάλλει η εγγενής λογική του συστήματος β) Της κατοχύρωσης και επέκτασης ρυθμίσεων, οι οποίες προωθούν την κοινωνική δικαιοσύνη, αντιμάχονται την εκμετάλλευση, ελέγχουν την οικονομική και πολιτική εξουσία και αποτελούν τον πυρήνα του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου και γ) Της συνεχούς διεύρυνσης των δυνατοτήτων για ελεύθερη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου και για απελευθερωμένες, δηλαδή με λιγότερη αλλοτρίωση, εκμετάλλευση ή καταπίεση, μορφές ζωής.

↓ μορφές ζωής με ριζική αλλαγή, ευτυχισμένη και
αυταπεία ;

Η τρίτη αυτή επιδίωξη είναι η βασική της σοσιαλιστικής πολιτικής. Εκείνο που επιδιώκοντάς με την ουτοπία της αταξικής κοινωνίας είναι η δυνατότητα όλα τα άτομα να έχουν τον ίδιο βαθμό ελευθερίας μέσα από ένα πλέγμα κοινωνικών ρυθμίσεων που εξασφαλίζει ότι η ελευθερία του ενός δεν αναπτύσσεται σε βάρος του άλλου. Η κατάργηση της ετεροπροσδιορισμένης εργασίας ή της κρατικής εξουσίας, προϋποθέσεις της αταξικής κοινωνίας, δεν είναι ούτε σήμερα ούτε αύριο εφικτές. Τόσο η εξαρτημένη εργασία όσο και η εξάρτηση από το κράτος θα αποτελούν την πραγματικότητα της κοινωνίας μας. Η ουτοπία όσο μένει σε ένα εξωπραγματικό βάθος είναι άχρηστη. Θα πρέπει να την κατεβάσουμε στο επίπεδο του εφικτού. Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε τους εγγενείς περιορισμούς, για να τους εξουσιάσουμε στο μέτρο του δυνατού και να δημιουργήσουμε νέους χώρους ελευθερίας. Αυτό δεν αποτελεί νομιμοποίηση του υπάρχοντος αλλά εκλογίκευση της δράσης μας. Έτσι θα αντικαταστήσουμε τις μή εκπληρώσιμες αναμονές με ένα σοσιαλισμό πράξης, τον καταναγκασμό των δογματικών λύσεων με ένα σοσιαλισμό ελευθερίας, τις διαψευσμένες προσμονές με ένα σοσιαλισμό ελπίδας. -

Τυχογενής